

Наукові записки

- ◇ **Культурологія**
- ◇ **Філософія**
- ◇ **Релігієзнавство**

1. О.І.Онiщенко Феномен художньої творчості і проблема естетичної свідомості: досвід комплексного аналізу.....	3
2. В.Г.Чернець Теоретичний поліфонізм української естетики другої половини ХІХ ст.....	13
3. О.Маламура Романтичний проєкт: маніфестування та втілення.....	17
4. О.П.Кодьса Знак як носій художньої виразності.....	23
5. Н.С.Грибанова Креативна функція музичного ритму.....	28
6. О.Л.Шульган Ідентифікація у структурі суміжних понять.....	32
7. О.О.Цимбаленко Проблема утворення і функціонування морально-естетичних засад системи господарчої діяльності.....	37
8. Ж.Ардаун Прекрасне і Піднесене: історико-порівняльний аналіз.....	41
9. О.М.Ануфрієв Національний простір як засіб трансформації етносу в сучасних умовах культурної диверсифікації.....	46
10. С.А.Хрипко Язичництво – джерело української духовності.....	50
11. Ю.Коваленко Сутнісне самоздійснення людини і релігії.....	56
12. А.С.Дорога Проблема традиції: історія і сучасний стан.....	64
13. О.В.Кундаревич Покутні навернення людства в художній творчості та мистецтві.....	67
14. О.М.Вергун Метафізика влади: історичний розвиток та практичні імплікації.....	70
15. Т.К.Гуменюк Інтертекстуальність як явище культурології.....	77
16. В.В.Соломатова Формування естетичної свідомості як важливий елемент у структурі духовної культури молдаванин півдня Бессарабії наприкінці ХVІІІ – початку ХХ ст.....	80
17. Л.О.Карлова, Ж.А.Рабчинський Етика підприємницької діяльності: теорія і досвід.....	85
18. О.С.Моршакова Міфологія як націосинтезуючий фактор культури.....	90
Г.С.Меднікова Художня культура як адаптивно – адаптуюча система.....	95

ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА ЯК АДАПТИВНО – АДАПТУЮЧА СИСТЕМА

У самому загальному плані художню культуру можна визначити, як творчу діяльність суб'єкта, щодо створення, розповсюдження і споживання мистецтва, результатом якої є художні цінності й рівень художнього розвитку суб'єкта. А втім, художня культура – це не стільки сама діяльність, скільки її якісна і сутнісна характеристика, яка показує на скільки художня діяльність служить розвитку людини. Художня культура включає, як процесуальні, так і результативні моменти художньої діяльності, характеризує рівень розвитку суб'єкта і в цей же час є засобом розвитку особистості.

Основним елементом художньої культури є мистецтво, в якому зосереджено колосальний досвід людства: досвід діяльності, спілкування, світосприйняття. Людина в процесі засвоєння цього досвіду знаходить свій власний життєвий шлях. Мистецтво виникає, як універсальний механізм збереження і передавання соціальної інформації від покоління до покоління, без якого неможливе було б виживання людства, перехід від біологічної до культурної еволюції. Культурна еволюція, яка ґрунтується на збереженні: знань, навичок, вмінь, надбаних нових і передаванні їх наступним поколінням. на відміну від біологічної не передається генетично. а успадковується шляхом навчання і оволодіння знаннями і навичками у процесі спілкування за допомогою мови і інших знакових систем. У верхньому палеоліті (40-35 тис. років тому) виникла ситуація за якої значна частина суспільної життєдіяльності не могла бути закодована, втілена і передана існуючими засобами: еволюцією знарядь праці; мови, яка була вкрай примітивна, нерозвинена; моральними нормами (табу); магією; міфологією. Обмеженість їх була в тому, що кожен із цих засобів мав вузьке коло застосування у соціальному житті (знарядя праці – в економіці, табу – у моральному житті, тощо). Духовний світ особистості що ускладнювався, ні якою мірою не в силі був відобразити і зберегти жоден із названих засобів. Ці завдання могли бути розв'язані і з появою на світ мистецтва, яке здатне увібрати і передати всі можливі ситуації взаємодії людини і світу, всі ситуації взаємин людей, без будь-якого локального обмеження. Відображенню мистецтвом доступні як матеріальні, так і духовні сторони суспільного життя. Мистецтво цілісно відтворює дійсність: може у відбитому вигляді зберегти матеріальну сторону життя й ті людські стани, ті види людського реагування на дійсність, які з ними пов'язані. При художньому сприйнятті вся життєдіяльність, що відображена в мистецтві, “оживає” навіть для людини, яка не має в особистому досвіді чогось подібного. Мистецтво пропонує людині зразки і способи розв'язання особистих задач. Мистецтво стало одним із найефективніших засобів трансформації загальнолюдських цінностей особисті тому що пропонує пережити будь який історичний досвід, як особистий. Л.Виготський з цього приводу писав: “Мистецтво є суспільна техніка почуття, знаряддя суспільства за допомогою якого воно утягує в коло соціального життя найінтимніші і найособистіші сторони нашого іст'ва. Правильніше було б сказати, що почуття не становиться соціальним, а навпаки воно стає особистим, коли кожний з нас переживає витвір мистецтва, стає особистим, не припиняючи при цьому залишатися соціальним”. (1) Мистецтво є найдоступнішою формою засвоєння загальнолюдських цінностей індивідом, оскільки вони сприймається в конкретній формі справжньої життєдіяльності.

Культурна еволюція з виникненням мистецтва набула незворотного і прискореного характеру. Унікальність мистецтва як засобу збереження життєдіяльності з віками не тільки не втратилася, а навпаки зростає, тому що в ньому з'явилися нові види і жанри. Стали різноманітнішими художньо-виразальні засоби, а це призвело до того, що життя суспільства, людини стало можливо втілити у мистецтві багатогранніше й досконаліше.

Величезна роль мистецтва у розвитку особистості полягала в тому, що воно сприяло розвитку творчих засад в індивіді. Суспільство завжди приписувало індивіду дотримуватись

певних традицій, і стандартів в поведінці для того, щоб зберегти свою стабільність і будь-яке нововведення розглядалось як небезпечне. Мистецтво ж - за самою своєю природою і характером впливу на сприймача вимагає від людей творчості: добувуди відкритої моделі; співвіднесення досвіду того, хто передає і того, хто сприймає; впливу думок і почуттів; закону уподібнення; розкріпачення при сприйнятті. В одному й тому ж витворі мистецтва кожна людина знаходить відповіді на питання, які її хвилюють. Справжній витвір мистецтва сприймається людиною, як звернене до нього особисто і допомагає осмислити проблеми, що стоять перед ним. Наприклад, в "Трійці" А. Рубльова одні знаходять візуальне втілення християнського положення про триєдність Бога; інші розкриття ідеї Всесвіту через композицію, де Янголи чудово вписані в коло-сферу, сидять за прямокутним столом — символом земного буття, посеред якого стоїть чаша страждань, які є супутниками кожної людини на шляху до Істини; треті - ідеї гуманізму співчуття до конкретної людини; четверті сприймають ікону в контексті того часу, як перемогу ідеї Сергія Родонежського, що призивав Русь до возз'єднання; п'яті розглядають ікону, як магічну систему знаків і т.д. Вступаючи в діалог з витвором мистецтва, особистість відкриває причетність до великого людського світу, народжується нове розуміння світу, що згідно розширює горизонт власної свідомості. Розуміючи новий витвір мистецтва, людина починає у чомусь то по-новому розуміти себе.

Мистецтво першочергово виникає як найсильніше знаряддя в боротьбі за існування, але роль його не зводиться тільки до комунікації знань і почуттів. Мистецтво дозволяє людині пережити найбільші пристрасті, які не знайшли собі ради в нормальному житті, і тим самим так регулює нашу поведінку, що організм залишається у рівновазі з середовищем, тобто адаптується. Під адаптацією ми розуміємо творчий процес пошуку людиною розв'язань на виникаючі постійно питання, проблеми, що можуть визвати стрес, дисбаланс існування людини в оточуючому середовищі. Адаптуватися – значить знайти яке-небудь компромісне рішення, яке дозволяє жити і розвиватися людині, у даний момент; за даних обставин.

Л.Виготський, посилаючись на Шерінгтона, стверджує, що наш "організм сприймає значно більше вражень і подразнень, ніж він може здійснити". Наша нервова система є як би "воронка, котра повернута широким отвором до світу і вузьким отвором до дії. Цілковито зрозуміло, що частина життя, яка не здійснена, що не пройшла через вузький отвір нашої поведінки повинна бути так чи інакше викоренена і організм приведенний до якої – небудь рівноваги з середовищем... І ось мистецтво, певно, і є засобом для такого вибухового зрівноваження з середовищем в критичних точках нашої поведінки".(2)

Мистецтво з самого початку свого виникнення використовувалось суспільством для формування суспільної думки, ціннісних уявлень особистості, що регулювали її поведінку, для осмислення особистістю вимог, що їх пред'являє суспільство.. Найголовніше, що мистецтво здатне наповнювати особистим змістом надіндивідуальні культурні цінності. Стародавні греки розробили теорію катарсису – такого психологічного переживання мистецтва, яке "оживляє" світ для конкретного суб'єкту, надає почуттєву значимість безособовій формі існування людського досвіду і включає його в реальні життєві зв'язки індивіда, співвідносить його з почуттєвими враженнями. Почуттєві переживання в процесі катарсису буває настільки сильним, що приводить до самозабуття людини. Із античної історії нам відомий факт, коли глядач під час вистави заколов кинджалом актора, що грав негативну роль. Оговтавшись від уразу він жажнувся від скоєного, він заколов тим самим кинджалом себе. Греки на цьому місці поставили стелу з надписом "геніальному глядачу і геніальному акторові".

Психологами катарсис розглядається як механізм цілостного перевтілення особистості. В процесі сприйняття художнього твору, коли відбувається концентрація почуттів, мистецтво впливає не тільки на поверхневий шар психіки, а здатне проникнути у самі її глибини. З точки зору психології, це проникнення необхідне для того, щоб досягти синтезу різних пластів психіки, різних рівнів особистості. Змінюється не яка-небудь сторона чи риса особистості, а народжується нове розуміння світу і себе через відтворення свого відношення до загальнозначимого.

Л.Виготський велику увагу приділяв катарсису для зняття стресу, негативних емоцій, адаптації особистості. На його думку, "естетична реакція як така в суті зводиться до такого катарсису, коли відбувається складне перетворення почуттів на протилежні, нестерпні і неприємні афекти зазнають розряду і знищення".(3)

Адаптивні можливості мистецтва полягають також у тому, що питання, поставлені у ньому, детерміновані існуючими протиріччями і проблемами суспільства, частіше за все ті, які не розв'язані в дійсності. Але так , як вони вирішені мистецтвом – цим самим вони дозволені в естетичному плані згідно законів краси і гуманізму, бо відображаючи життя в його протиріччях, художник має на увазі бажану гармонію. Постановка і ідеальне вирішення нагальних проблем підштовкує людину шукати шляхи їх розв'язання в житті, активізує його діяльність, формує його адаптивні пошукові можливості. Наприклад, великі трагіки Греції – Есхіл, Софокл, Еврипід вважали себе вихователями народу і для своїх творів вибирали міфи, де боги були несправедливі до людей для того, щоб основну трагічну колізію античного життя - обумовленість життя і долі людської Роком – вирішити у плані справедливої гармонії. Трагічний герой бореться за те, щоби світ став краще, щоби злочин було покарано, щоби постанова законного суду узла гору над свавільною розправою, і, коли гине герой у боротьбі за справедливість, це не викликає у глядача відчаю, а навпаки наповнює його надією, тому що сама боротьба і навіть смерть героя сприяють визволенню від Року, викликає бажання бути такими ж. Грецька трагедія всупереч міфам і дійсності стверджувала прагненням людини бути вільною і в цьому її гуманістичний пафос.

Художні потреби і інтереси відрізняє високий рівень динаміки, стимулюючий вплив на всі інші потреби особистості, здатність активізувати поведінку особистості в усіх сферах соціального життя. Ця специфіка художніх потреб пояснюється на думку Л.Виготського тим, що "...мистецтво спонукає в нас звичайно сильні почуття, але почуття ці, разом з цим, ні в чому не виражаються. Цю відміну художнього почуття від звичайного треба розуміти таким чином, що є те ж саме почуття, але воно вирішується надзвичайно посиленою дією мислення ... Емоції мистецтва суть розумних емоцій." (4) Затримка зовнішнього прояву почуттів, викликаних спілкуванням з мистецтвом, призводить до внутрішньої перебудови цінностей, настанов особистості і тим самим готує майбутню активність і дії особистості, організує її майбутню поведінку не тільки в художній сфері.

Безумовно характер впливу художньої культури на думки, почуття і поведінку людей не слід спрощувати. Віддача тут на завжди пряма. Виготський підкреслював, що мистецтво ніколи прямо не народжує з себе тієї чи іншої практичної дії, воно лише готує організм до цієї дії. Цьому сприяє і специфіка художньої інформації, художнього пізнання дійсності, досліджено також Виготським." Мистецтво – це робота думки, але цілковито-особливого емоціонального мислення. Особливість емоціонального мислення в тому, що відсунувши на задній план, відтиснутий і неопізнаний пізнавальний процес".(5) У процесі сприйняття художніх творів , де нема прямолінійності, категоричності, одна й та ж подія освітлюється різними особами і створюється свобода у виборі своєї позиції, розитуються настанова, та що склалась на традиційне сприйняття, процес мислення стикається з лінійного до асоціативного і старі ідеї включаються в раніше несвідомі зв'язки дійсності, пізнається сутність проблеми. Нові знання стимулюють подальше пізнання. Художні переживання створюють певний настрій почуттів, створюють і сприятливу настанову для засвоєння художньої інформації, у якій початково присутні ідеологічні оцінки і норми, але будучи органічно вплетеними у тканину живих , бачимих художніх образів непомітно впливають на свідомість та волю людини.

Мистецтво відповідає також нагальній потребі людини зрозуміти мотиви своєї поведінки і відношення до людей. Цьому сприяє те, що мистецтво не просто змальовує вчинки людей, а й розкриває мотиви їх поведінки, внутрішні механізми тих чи інших рішень, дії. Акцентуючи увагу на взаємвідносинах людей, мистецтво вчить співчувати, розуміти людей, формує і розвиває моральні почуття.

Змістовна невичерпність мистецтва, безмежний простір значень в ньому зберігається в

ньому завдяки символу. Символ неоднозначний, може нести величезне розмаїття ідей. К. Юнг називав символ “органом асиміляції і інтеграції” (6), так як сприйняття його не тільки породжує нові змісти для особистості, але й об’єднує, зв’язує воедино її фрагментарний життєвий досвід, перевтілюючи його із хаосу у космос. Символічним може бути не тільки ідея твору чи його тема а й який-небудь виразний засіб. Дуже важливим є змістове значення кольору в різних видах мистецтва. Узагальнююча символічна характеристика кольору була притаманна ритуалам у далеку давнину. Наприклад, амбівалентна символіка життя і смерті має червоний колір у первісних культурах, хоча в Китаї символом скорботи був білий колір, у слов’янських – чорний. Іноді символіка кольору зв’язувалась з певним колом моральних уявлень і соціальних емоцій. Як, наприклад, червоний колір на початку сторіччя в мистецтві асоціювався з революційними подіями (Петров-Водкін “Купання чорного коня”, Малявін “Вихор” і “Танець” і т.д.). Для В. Кандинського визначені кольори були символами духовного стану людини. Символіка кольору проникла в музику і колір став зв’язуватись з конкретним музичним звучанням (творчість М. Чюрльоніса, спроба “світломузики” Скрябіна). Художня свідомість різних епох мала свій символічний колір. У пору “срібного віку” синьо-лилова гамма Врублевських картин в туманчентні Блока перетворювалась у “лилові світи” – символ стрункої філософської системи Всевіття.

При творчому сприйнятті і переживанні художніх творів, “розшифровки” в них образів-символів у людини збуджується коло асоціацій, зв’язаних як з його культурним так і життєвим досвідом, і символ з загальнолюдської цінності перевтілюється в особисту цінність, стає живим учасником змістової сфери особистості. Але треба відмітити, що символ не одразу, не автоматично засвоюється суб’єктом, так як він відображує не стільки актуальні життєві відносини суб’єкта, скільки неминучі аспекти буття. Такі ж символи, як хрест, коло, трикутник, чаша, чаша з перлиною містять у собі найвищі, вічні змісти і для розуміння їх необхідно певний рівень культурного розвитку суб’єкту.

Засвоєнню, адаптації символів, загальнолюдських цінностей в більшості сприяє ігрова природа мистецтва. К. Гроос і К. Бюхер у свій час обґрунтували теорію походження мистецтва з гри. Гра звільнює твор мистецтва від претензій на виключність, від амбіцій пророцтва і вчителства. Гра, цілком поглинаючи людину, ламає стандарти і стереотипи сприйняття, утворює процес творчості, дозволяє почути і зрозуміти іншого часто на інтуїтивному рівні.

Ігрову природу мистецтва для зміцнення чоловічої психіки через засвоєння культурного досвіду, цінностей, використовує американський письменник Роберт Блай на своїх відомих у всьому світі семінарах для чоловіків, де програвуться старовинні ритуали, міфи, казки. Він вважає, що сучасне суспільство, втрапивши традиційні цінності, формує два типи чоловіків. Перший — той, хто цілком досягає успіху, ідеалом якого є А.Шварценеггер, Чак Норіс, Джеккі Чан і т.д.; Він навчився подавляти і ховати свої справжні емоції, жінок записував у “друзів людини”. Другий тип – м’який, чуттєвий чоловік. Він дуже вразливий, його роздирають протиріччя, сумніви, він надає перевагу діяти і жити як усі, уникаючи нетрадиційні рішення. Обидва однаково нещасливі і не знаходять самореалізації в житті.

Мета семінарів через програвання, переживання загально людського досвіду, старовинних ритуалів, казок повернути цілісність і індивідуальність людській натурі. Блай впевнений, що мудрість стародавніх сказаннь допоможе сучасному чоловікові розв’язати більшість важливих питань. Узяття хоча б приклад із казки про живу воду. Сини йдуть на пошуки, щоб зцілити хворого батька. По дорозі їм зустрічається карлик і питає куди вони шлях ведуть. Двоє старших грубіянять – і застрягають в урочищі. Проте молодший вітає його – і знаходить живу воду. Так ми отримуємо образне уявлення про те, що крокуючи по життю напролом, можна в покарання за свою нахальність і свиняче відношення до оточуючих застрягти в урочищі. Інколи цим урочищем виявляється робота чи сімейне життя: спочатку дорога уявляється дуже широкою, а потім дивись – і застряг.

Робота з фольклором, казками, переказами дозволяє відчутти гармонію життя, повернутися до своїх джерел, цілісного сприйняття світу яке закладене у нашій психіці. Для такого світовідчуття нема дрібниць, нема “нечистоти”: купа бруду так само божественна як і Сонце.

Людина стає відкритою людям, емоціям; вона постійно знаходиться у стані пізнання, створення світу, що складний своєю простотою.

В наш час адаптивні можливості культури ще більше вивчаються вченими. У багатьох країнах проводяться кроскультурні дослідження, які свідчать про пряму залежність поведінки, типу спілкування, життєвих планів людини від тієї моделі культури, в якій вона живе. З переїздом в іншу країну, де існують інші культурні традиції і норми, кардинально змінюється світовідчуття людини. Врешті-решт, саме культурні умови визначають не тільки стандарти поведінки, а і форму індивідуальних переживань людини.

Одне з таких кроскультурних досліджень було проведено на двох групах підлітків — етнічних корейців з Республіки Корея і з Узбекистану.⁽⁷⁾ Тобто, підлітки мали спільне біологічне коріння, але проживали в умовах різних культурних традицій і норм. Результати показали, що ці дві групи принципово відрізняються не тільки за психологічними характеристиками, а і за цінностями успіху і досягнень, які виявились значно вище у групі з Кореї. Зате у групі підлітків з Узбекистану менша схильність до депресії, стресів, більша відкритість у спілкуванні, комунікабельність, більше оптимізму по відношенню до майбутнього. Справа в тому, що модель культури для якої характерні високі і жорсткі стандарти, і вимоги до дітей у процесі виховання з частою критикою і покаранням за відхилення від них; замкнуте на сімейному існуванні, з ізоляцією від решти світу як ворожого — в освітньо- професійному плані дає гарну підготовку дітям, але в психологічному плані вони часто не витримують конкуренцію. В моделі культури, де переважає культ рації і сили, маються заборони на переживання і вираження негативних емоцій, як явище внутрішнього життя людини, що знаходить, наприклад, вираження у сучасному еталоні супермена, як того, що досягає успіху, незалежної і як-би позбавленої емоцій людини. Заборона на емоції веде до їх витіснення з свідомості, а розплата за це — неможливість їх психологічної переробки, зростання неприємних відчуттів, хвороб.

Багато культурних цінностей і норм цивілізованих країн поєднані з заборонаю на окремі емоції і часто на емоції загалом, яле при цьому, парадоксальним чином ці ж норми і цінності сполучені з стимулюванням емоцій, котрі вони повинні придушувати. Так, культ успіху і добробуту виключає смуток, тугу, незадоволення життям. При цьому саме з ним виявляється культурно сполученою депресія, стрес. Культ сили і конкурентності не сумісний з почуттям страху, однак саме з ним зв'язують психологи зростання тривожного афекту у людини.

Таким чином культура кожного суспільства формує власні як психологічні, так ціннісні адаптивні якості особистості, і є найбільш ефективним засобом включення людини в нове середовище.

В кінці ХХст. особливо відчутною стає світоглядна криза цивілізаційної моделі культури, де загублена цілісність людини. До початку ХХст. пізнання світу супроводжувалось диференціацією як домінуючої тенденції. Поступово класична методологія у своєму прагненні вивчати об'єкти "самих по собі" закріпила погляд на природу, при якому явища і об'єкти зовнішнього світу розглядалися у загальному зв'язку. У науковій картині світ був зображений фрагментарно, розрізнено, і криза обумовила пильну увагу до розробки космічного світобачення(філософія космізму), джерела якого беруть початок з античності. У вченні Платона жива дійсність являла собою органічне ціле, у якому людина, природа і суспільство сприймалися, як єдиний космічний організм. Антична людина, що виросла на тілесних інтуїціях, відчуваючи себе з тілом космосу "живою ниткою".

Зараз на зміну антропоцентризму, уявленню про людину, як Суб'єкта знань, що стоїть над природою і досліджує її, приходить розуміння загального взаємозв'язку. Людина знаходиться не поза вивчасним об'єктом, а у середині його. Він усього лиш частка, що пізнає ціле. Філософи пропонують вивчати проблеми Людини, ґрунтуючись не на принципах екзистенціалізму і психоаналізу, яким цивілізація багато чим зобов'язана, а з вивчення бісферно-ноосферної концепції, принципів еволюціонізму, в основі яких закладена принципово нова парадигма — *цілісності*: цілісність Всесвіту, в яку людина включена як частина. Життя в її цілісності,

всеохоплюваності, конкретності і змістової узагальненості представлена в мистецтві. Наш мозок не копіює світ, а створює його образ. В основі будь-якого мистецтва є художній образ, як гранично узагальнене концентроване ціле. Тому роль мистецтва у формуванні цілісного світогляду не може бути заповнена. Цілісні, художньо-образні методи сприйняття дійсності властиві емоційно-образній системі мистецтва і спираються переважно на синтез. Художні переживання створюючи певний настрій почуттів, “розкутість” свідомості, що виникають у процесі спілкування з мистецтвом, створює настанову на засвоєння художньої інформації, в якій з самого початку присутні загальнолюдські оцінки і норми.

Художня культура дає індивіду інформацію, яка служить безпосередньо прагматичним цілям. Це як-би додаткова інформація, але життєво необхідна для індивіда, яка виконує по суті дві функції: 1) допомагає індивідуалізувати, а значить зрозуміти ті загальні, сутнісні властивості, знання про об'єкти, процеси, закони, які функціонують у суспільстві; 2) сприяють встановленню певної спільності інформації, що перероблюється конкретною особистістю, і виникненню узагальнених уявлень про властивості предметів і відносин, оточуючого життя, часто на інтуїтивному рівні, тобто соціалізує конкретні знання.

Ця додаткова інформація є можливою тому, що мистецтво передає почуття, настрої, інтуїтивні знання, чого не дає наука, а також тому, що конкретно-образна форма мистецтва, доступна кожному індивіду здатна виражати узагальнюючий матеріал, питання смислу життя і буття. “Причина, чому мистецтво може нас збагатити, — зазначе Нільс Бор — заключається в його здатності нагадувати нам про гармонії, недосяжні для систематичного аналізу” (8).

Мистецтво не відкриває якісь нові закони, а допомагає з'ясувати їх сутність і значення окремому індивіду. Фантастичний образ, уявлена ситуація — це зведені до абсолюту, взяті в своїй первинній сутності реальні явища і процеси. Наприклад, образи М. Гоголя, герої сатиричних оповідань М. Зощенка, Москва 30-х років у повісті М. Булгакова “Майстер і Маргарита” — з одної сторони, майже протокольно відображають звичаї і дух свого часу, а з іншої сторони, вони не існували реально, бо в них у концентрованому вигляді виражено те загальне, що притаманне конкретним явищам і через які людина глибше і яскравіше пізнає дійсність.

Цілісність світу та його сприйняття людиною виражалось у фольклорі, мистецтві, оформлюючих життєдіяльність людини в її зв'язках зі світом природи і людей. Тому культури, мистецтва всіх народів світу мають загальні типологічні ознаки, загальні природно-духовні засади й принципово порівняні. Вивчення художньої культури є найбільш доступним і ефективним засобом розуміння іншого народу; освоєння нового простору, адаптації в новому оточуючому середовищі.

Література:

1. Л. Виготський, Психологія мистецтва, М., - 1968 р., с.317.
2. Л. Виготський, Психологія мистецтва, М., - 1968 р., с.313-314.
3. Л. Виготський, Психологія мистецтва, М., - 1968 р., с.271.
4. Л. Виготський, Психологія мистецтва, М., - 1968 р., с.267-268.
5. Л. Виготський, Психологія мистецтва, М., - 1968 р., с.68.
6. К. Юнг, Архетипи і символ, М., -1991 р.
7. Л. Кім, Кроскультурне дослідження середовища підлітків - етнічних корейців - мешканців Узбекистану та Республіки Корея, автореферат канд. дис., М., -1997 р.
8. Н. Бор, Атомна фізика та людське пізнання, М., - 1981 р., с.14.